

Hárs Ágnes

Túlképzettség és integráció a harmadik ország- beli migránsok körében

Bevezető

Az Európai Unió harmadik országbeliek integrációjára vonatkozó alapelvnek megvalósulása a központi kérdések megfogalmazása mellett fontos részkérdések vizsgálatát is szem előtt tartja. A foglalkoztatási integrációról, a migránsok munkaerő-piaci szerepének fontosságát hangsúlyozó feladatokról részletes tanulmány készült,¹ amely hangsúlyozta, hogy az integráció mérése a megfelelő indikátorok kialakítását jelenti, és annak vizsgálatát, hogy a létező adatok alapján elérhető indikátorok mennyire képesek sikeresen és valóságosan mérni a külföldiek integrációját.

Jelen tanulmány a foglalkoztatáshoz kapcsolódóan egy fontos részkérdést vizsgál, aminek munkaerő-piaci és oktatáspolitikai jelentősége sem mellékes: a migráns népesség foglalkoztatásakor szükséges és hasznosított képzettséget, a migránsok túlképzettségének a problémáját, amely szorosan kapcsolódik a migránsok munkaerő-piaci jelenlétéhez és megélhetéséhez.

Áttekintjük, hogy a zaragozai kezdeményezés alapján megfogalmazott indikátorok (European Union 2010) közül a magyar környezetre adaptálva melyek alkalmazhatók a migránsok túlképzettségének vizsgálatára, és mindezek alapján a hazai helyzetre vonatkozó következtetéseket fogalmazunk meg.

Az integrációs indikátorok a szokásostól eltérő kérdések megfogalmazását vetik fel, a tanulmányban kísérletet teszünk a migránsok túlképzettségének a hazai források és adatok alapján történő vizsgálatára. Mindehhez olyan létező adatforrásokat használunk, melyek alapján általános statisztikai adatbázisok, illetve a migránsokra vonatkozó adatfelvételek elemi adatai alapján vizsgálhatjuk a korábban megfogalmazott migráns képzettséget mérő integrációs kérdést. A tanulmány kísérletet tesz az indikátor azonosítására, továbbá arra is, hogy képet adjon a migránsok képzettségéről-túlképzettségéről Magyarországon.

¹ Hárs Ágnes tanulmánya e kötet 42–69. oldalán.

Először megvizsgáljuk, hogy a túlképzettség mérésére milyen szokásos és ajánlott indikátorokat találunk, és megvizsgáljuk, hogy ezek mennyire bizonyulnak alkalmasnak a hazai migránsok esetében a képzettségi különbségek megfelelő mérésére. Azt reméljük, hogy létező és elfogadott indikátorokat találunk, és ezeket létező hazai adatbázisok és korábbi hazai kutatások adatai alapján adaptálni is tudjuk, vizsgálva a harmadik országbeli állampolgárok integráltságát és beilleszkedési lehetőségeik mérhetőségét. Teszteljük, hogy a rendelkezésre álló korábbi survey vizsgálatok mennyire alkalmasak a túlképzettség, mint integrációs indikátor alkalmazására. Végül tapasztalatainkat összegezve ajánlásokat teszünk az indikátor alkalmazására az integráció mérése során.

A migránsok túlképzettségének mérésére szolgáló indikátorok

Kiindulásképpen az Eurostat pilot vizsgálatának megfelelő indikátorait vizsgáljuk meg. A 2011-ben publikált tanulmány 2009-es EU MEF adatok alapján képzett és elemzett integrációs indikátorokat, ily módon hasonlítva össze az EU egyes országainak helyzetét (European Commission 2011).

Az elemzést egy átfogó adatbázis, az Európai Unió országainak egységesített munkaerő-felmérése (EU MEF) alapján végezték el. A vizsgált indikátorok között megtalálhatók a migránsok túlképzettségének mértékét mérő munkaerő-piaci indikátorok. A túlképzettség arányát – a pilot kutatás számára kialakított indikátor alapján – úgy számítják ki, hogy azoknak a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek (befejezett felsőfokú végzettségű, azaz az ISCED 5 és 6 végzettségűeknek) az arányát vizsgálják, akik alacsony vagy közepes képzettséget igénylő munkákat végeznek (azaz az ISCO 4-9 foglalkozási kategóriákba tartozó munkákat) az összes felsőfokú végzettségű foglalkoztatotthoz viszonyítva. (European Commission 2011: 29)

A túlképzettségnek nincs konvencionális indikátora, a javasolt definíció alapján kalkulálható indikátor azonban megfelelőnek tűnik. Az indikátorokat korcsoportok és nemek szerinti bontásban számították a pilot kutatás keretében oly módon, hogy a megfelelő arányokat a migráns és a teljes népességre is kiszámították és az eltéréseket százalékban számítva alakították ki.

A túlképzettséget mérő integrációs indikátort a pilot kutatás során a teljes népességre, valamint a migránsokra, ezen belül az EU-országokból és harmadik országokból származó bevándorlókra számították, a következő bontásban:

- a születési hely, illetve állampolgárság szerinti országcsoportok szerint; azaz külföldön EU-, illetve nem EU-országban születettek, valamint külföldi állampolgárok, akik EU-, illetve nem EU-ország állampolgárai;
- korcsoportok szerint: 20-64 évesek, 25-54 évesek és 55-64 évesek;
- nemek szerint: együtt, férfiak, nők.

Az alábbiakban a magyar munkaerőpiacot jellemző túlképzettség-mutatókat tekintjük át, amelyeket 2009-re számított a pilot vizsgálat, az adatokat az 1. táblázatban foglaljuk össze.

A teljes 20–64 éves, illetve a legjobb munkavállalási korú 25–54 éves korcsoportokra, férfiakra és nőkre együttesen mért indikátor eltér a nemzetközi összehasonlításban a fő trendtől, és az összegző tanulmány ki is emeli, hogy ez egyedül Magyarországra jellemző. Azt látjuk, hogy a külföldi állampolgárok kicsit kevésbé túlképzettek az általuk betöltött munkahelyeken végzett munkák esetében, mint a teljes népesség. Összességében az eltérés nagyon kicsi azonban, a teljes 20–64 éves népesség esetében mindössze egy százalék, a 25–64 évesek esetében két százalék, tehát a külföldön születettek helyzete hasonlít a hazai népességéhez a munkaerő-piaci teljesítmény és a túlképzettség alapján.

Az állampolgárság szerinti használt migráns definícióra bármilyen összevont csoport esetében is értékelhetetlen volt az eredmény az alacsony elemszám miatt, így a pilot tanulmány ezekben az esetekben nem közöl adatot. Az alacsony elemszám miatt értékelhetetlen eredmény viszonylag alacsony migráns népesség mellett abból adódik, hogy az indikátor a felsőfokú végzettségűek csoportját méri az általuk végzett foglalkozásokhoz, az idézett definíció az ő túlképzettségükre vonatkozó adatokat vizsgálja. Az elemszám növelése a csoport arányának az emelésével érhető el.

1. táblázat: Túlképzettség-indikátor: a magyarországi migránsok túlképzettségi rátájának eltérése a teljes népesség rátájától, 2009, százalékpont

	külföld	EU-ország	nem EU-orosz.	külföld	EU-ország	nem EU-orosz.
	születési hely országa			állampolgárság		
	együtt					
20-64	- 1
25-54	- 2
55-64
	férfiak					
20-64
25-54
55-64
	nők					
20-64
25-54
55-64

Az indikátorok már EU-tagországok esetében sem voltak számolhatók a kis adatszám miatt. Más összehasonlításokban, így a munkaerő-piaci integrációt mérő indikátorok esetében is gondot okozott az alacsony migráns arány, így az indikátorképzéshez elégtelen elemszám. 2009-ben szinte egyetlen értékre sem sikerült megfelelő túlképzést mérő indikátort előállítani. Ez még fontosabbá teszi a hazai adatok sikeres előállítását. A továbbiakban hazai adatforrások alapján vizsgáljuk a migránsok integrációját, a pontosabb leírást segítő indikátorok azonosítását.

A túlképzettség vizsgálata és a migránsok integrációja Magyarországon

A migránsok integrációjának hazai elemzéséhez több adatforrás áll rendelkezésre. Ezek egyenként korlátozottan képesek leírni a hazai integráció állapotát, együttesen azonban fontos sajátosságokat tárhatnak fel. Olyan adatforrások alkalmasak az indikátorok kialakítására, melyek rendelkeznek a képzettségre és a foglalkozás jellegére vonatkozó adatokkal. A túlképzettség számításához szükséges adatforrások mellett olyanokat keresünk, amelyek megfelelően reprezentatív módon írják le a migráns sokaságot, és amelyek alapján valamilyen viszonyítási pontot is ki tudunk jelölni a munkaerő-piaci integráltság méréshez. Olyan adatbázisokat vizsgálunk, amelyekben az indikátorok az egyedi adatok alapján számíthatóak. A további vizsgálatát megelőzően áttekintjük az elemzés céljára választható forrásokat, és azok alkalmasságát.

Mindenekelőtt az EU indikátorok kialakítására is használt munkaerő-felmérés kínálta lehetőségeket használjuk ki, a magyar munkaerő-felmérés (MEF) adatai alapján részletesebben elemezhetjük a migránsok, és ezen belül is a harmadik országból érkezett migránsok integrációját, remélve, hogy a részletes elemzés során elegendően nagy elemszámot, így értékelhető eredményeket kapunk.

A teljes népességhez mért arányok vizsgálatára és az ezek alapján definiált indikátorok kialakítására a munkaerő-felmérés az egyetlen megfelelő adatforrás. A MEF folyamatosan kielégítő adatokkal szolgál a Magyarországon élő migránsokról és a teljes népességről is, így a bázis összehasonlító elemzés céljára is alkalmas. Az adatok viszonylag hosszú idősorra állnak rendelkezésre. A magyar munkaerő-felmérés részletzettsége a migráns népesség szerkezetét állampolgárság, illetve születési ország szerint bontott csoportokra összevont (anonimizált) adatok alapján közli, ez a vizsgálathoz elegendő részletességet jelent. A munkaerő-felmérés adatainak a migráció vizsgálatára alkalmas elemzését, összevont csoportok kialakítását többéves panelek alapján Hárs (2012) tanulmánya végezte el (lásd részletesebben a következő részt), a leírást felhasználjuk a lehetséges indikátorok kialakításához, a megfelelő elemszám elérésének a biztosításához.

A migránsok körében felvett survey vizsgálatok különösen az egyes migráns csoportok összehasonlítására lehetnek alkalmasak, ezek értelmezhetőek referenciacsoportként az indikátorok kialakításánál. A migránsok körében készült survey vizsgálatok közül a legátfogóbb felvételeket választjuk ki; az integrációs indikátor kialakítása szempontjából az alábbi két felvétel bizonyult a túlképzettséghez alkalmasnak.²

- *Bevándorlók Magyarországon* survey vizsgálat. A 2009-ben végzett kutatás részletes elemzéséből a túlképzésre vonatkozó kérdéseket emeljük ki. A felvétel tartalmaz a túlképzés vizsgálatához elengedhetetlenül szükséges ISCO (foglalkozás) és ISCED (iskolai végzettség) kategóriák szerinti kérdéseket.³
- A nemzetközi összehasonlító kutatás keretében végzett *Immigrant Citizens Survey* (ICS) vizsgálat Magyarországra érvényes, 2012-ben készült felvételét vizsgáljuk. Az adatok tartalmazzák az iskolai végzettségre vonatkozó ISCED kódot, foglalkozási adatot ISCO kategóriákra azonban nem. Közvetett mutatókat tudunk kialakítani, és így indikátort számolni. A felvétel közvetlen túlképzettségre vonatkozó kérdéseket is tartalmaz.⁴

Az indikátorok kialakításához és az elemzéshez a munkaerő-felmérés, illetve az egyes vizsgálatok keretében használt eredeti SPSS adatfile-okat használjuk, és ezeken végzünk számításokat az indikátorok kialakítására, alkalmasságának és használhatóságának a vizsgálatára.

Hárs (2012) vizsgálta a magyar munkaerő-felmérés használhatóságát és a várható elemszám kérdését a migránsok vizsgálatára. A születési hely országa szerint a bevándorlók aránya viszonylag magas, jelentős részük határon túli bevándorló, aki viszonylag rövid idő elteltével állampolgárságot is szerzett. Az indikátorok vizsgálata szempontjából fontos kérdés, hogy mennyire releváns a túlképzettség ebben a csoportban. Elemzésünk számára korlátot jelent, hogy a külföldön születettek jelentős arányban inaktívak, tehát a túlképzettséget vizsgáló indikátor vizsgálatában nem játszanak szerepet. A külföldi állampolgárok számbavétele az aktuális migráns életformát élőket vizsgálja, tovább bonyolítja azonban az indikátorok kialakításának kérdését, hogy a migránsok nagy része nem harmadik országbeli migráns, a vizsgálható csoport aránya alacsony, ezért az elemzéshez szükséges elemszám gondot okozhat, különösen Románia EU-csatlakozását követően, 2007 után. Ekkor a harmadik országból származók, illetve ott születettek aránya az átsorolás következtében csök-

² A jelen kötetben szereplő munkaerő-piaci indikátorokat vizsgáló elemzés (lásd 42–69. oldal) is ezeket a survey vizsgálatokat vonta be az elemzésbe, ezek a hazai felvételek között a legátfogóbbak és a munkaerő-piaci relevanciájuk is megfelelőnek bizonyult.

³ A kutatás részletesebb bemutatását és az eredmények összegzését itt nem végezzük el, ehhez lásd Örkény – Székelyi (2010) tanulmányát.

⁴ A kutatás részleteiről lásd Huddleston és Tjaden (2012) összegző tanulmányát.

kent, az EU-országból származó migránsok aránya pedig jelentősen megemelkedett, s mindezek miatt idősorok kialakítása és elemzése sem lehetséges további átszámítás és pontosítás nélkül.

2007-re tartalmaz származási országok szerinti adatokat a munkaerő-felmérés. Azt az egyébként jól ismert sajátosságot találjuk a MEF adatain, hogy a külföldön született népesség nagy része az EU2 országból (Romániából) származik, nagyrészt Romániában született magyar állampolgár, emellett számottevő a szomszédos EU8 és nem EU-országokban született magyar állampolgárok aránya, míg az EU15 országaiban születettek aránya alacsony (Hárs 2012). A nők száma lényegesen meghaladja a férfiakét, az arány hasonló mint a férfiak esetében. A külföldi állampolgárok között kiegyensúlyozottabb az arány, az EU2 országaiból érkezett döntően román állampolgárok aránya kicsit megelőzi a többeket, de a külföldi állampolgárok között a nem EU országok állampolgárainak az aránya hasonló. Az EU15 és az EU8 országok állampolgárainak a száma alacsony. Az elemzés azt is felfedi, hogy az aktív migráns népesség származás szerinti összetétele az előzőekben leírttól nagyon eltérő: az EU8 országában született magyar állampolgárok aránya számottevő a külföldön született népességben, de zömükben inaktívak, és az aktív népességet vizsgálva arányuk ezért szerény. Összességében a külföldön született, magyar állampolgársággal rendelkezők között minden csoportban magas az inaktívak aránya, és nagyon csökken a létszám, ha az aktív népességet vizsgáljuk. A külföldi állampolgárokat vizsgálva eltérő a kép: a nem magyar állampolgárok nagyobb arányban aktívak is. Összességében azonban azt látjuk, hogy még az utóbbi csoportban is alacsony az aktivitás, azaz magas a migránsok között az inaktívak aránya, bár nem szükségképpen nyugdíjasként inaktívak.

Mindezek alapján viszonylag szerény a munkaerő-felmérésben megjelenő harmadik országból származó és munkaerő-piaci kötődésű migráns népesség, amely körében vizsgálható a túlképzettség. Tekintettel a vizsgálandó migráns csoport alacsony arányára a nagyobb elemszám és így jobb mérhetőség érdekében a munkaerő-felmérésből több év adataiból összevont panel adatokkal számolunk, ez az alacsony elemszám növelését teszi lehetővé.⁵

Mindenekelőtt a hazai és a migráns csoportok megoszlását vizsgáljuk munkaerő-piaci aktivitásuk fő tevékenységei szerint. Születési hely szerint vizsgálva a csoportokat a 2. táblázat mutatja a tevékenységek szerinti megoszlást, állampolgárság szerint a 3. táblázat.

⁵ Az eljárás Hárs (2012) tanulmányának módszerét követi; a módszertani leírást lásd a tanulmány függelékében. A hat egymást követő negyedévben lehetséges bekerülésből adódó halmozódásokat és ebből fakadó torzításokat úgy kerüljük el, hogy az egyéneket csak bekerülésük első hullámában vesszük számba. Az összevont panel 2007 és 2012 közötti adatokat tartalmaz.

A születési hely szerint vizsgált népesség létszáma több mint kétszerese az állampolgárság szerint vizsgált népességnek, a szerkezete is eltér, magasabb mindenekelőtt a nyugdíjasok aránya a körükben, és az inaktív népesség szerkezete is eltérő. A táblázatokból látjuk, hogy a külföldi állampolgárok a hazaiaknál nagyobb arányban aktívak, különösen a foglalkoztatottak aránya magas. Emellett határozottan magas az inaktív háztartásbeliek aránya. A nyugdíjasok aránya elmarad a hazaiakétól, és a tanulók aránya hasonló. Összességben azonban mindkét csoport esetében igaz, hogy a migráns csoporton belül magasabb az aktív népesség aránya, mint a hazai népességet vizsgálva.

2. táblázat A hazai és a migráns népesség tevékenységének megoszlása a 2007–2012 időszakban átlagosan, születési hely alapján definiált migránsok esetében, százalék

tevékenység	születési hely országa			
	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
aktív				
dolgozik	48,6	55,1	54,9	48,8
munkanélküli	7,7	6,3	7,4	7,6
inaktív				
tanul	11,6	6,1	10,0	11,5
nyugdíjas	18,7	19,9	13,9	18,8
munkaképtelen	7,1	3,4	3,6	7,0
gyes, gyed, gyet	3,7	5,0	3,6	3,7
háztartásban	1,4	2,5	4,5	1,4
egyéb	1,2	1,7	2,1	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

3. táblázat A hazai és a migráns népesség tevékenységének megoszlása a 2007–2012 időszakban átlagosan, külföldi állampolgárság alapján definiált migránsok esetében, százalék

tevékenység	állampolgársága			együtt
	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	
aktív				
dolgozik	48,7	62,5	56,3	48,9
munkanélküli	7,6	7,3	10,4	7,6

tevékenység	állampolgársága			
	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	együtt
inaktív				
tanul	11,5	6,5	11,6	11,5
nyugdíjas	18,8	7,8	6,0	18,7
munkaképtelen	7,1	2,3	2,7	7,0
gyes, gyed, gyet	3,7	4,8	3,1	3,7
háztartásban	1,4	5,0	7,2	1,4
egyéb	1,2	3,8	2,7	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Az integráció mérésekor az aktív foglalkoztatott népesség körében végezhetünk számításokat, az EU pilot vizsgálatban kialakított eljárást követve az indikátor azokra vonatkozik, akik képzettsége a vizsgált pillanatban meghaladja a szükséges kvalifikáltságot. Az indikátorok kiszámításánál a pilot vizsgálat eljárása alapján alakítjuk ki (összevont panel adatok segítségével, nagyobb elemszám mellett) az indikátorokat. A felsőfokú végzettség kategóriát az ISCED 5 és 6 kategóriába esők jelentik; a foglalkoztatás kategóriát FEOR csoportok szerint alakítjuk ki, ami megfeleltethető a nemzetközi ISCO kategóriának. A 4-9 kategóriába a nem szellemi foglalkozások tartoznak; hozzájuk képest mérjük a felsőfokú végzettségűek tevékenységét.

Mielőtt az indikátorok kiszámításába kezdenénk, megvizsgáljuk a foglalkozás jellege és az iskolai végzettség szerinti megoszlást a születési hely és az állampolgárság szerint definiált migráns népességre. Így látjuk az arányokat és a nagyon fontos különbségeket is ezekben a csoportokban.

A 4. táblázat a hazai és a migráns népesség foglalkozási jelleg szerinti megoszlását mutatja az összevont 2007–2012 első negyedév közötti panelidőszakra. Állampolgárság szerint viszonylag kiegyensúlyozott a kép, a születési hely szerint nagyobbak az eltérések: a harmadik országból származók a hazaiaknál, sőt az EU-országokból származóknál is lényegesen nagyobb arányban nem fizikai foglalkozásokat végeznek.

4. táblázat A hazai és a migráns népesség a foglalkozás jellege* szerint a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo)	Nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
szellemi foglalkozású	40,3	38,5	44,3	40,3
nem szellemi foglalkozású	59,7	61,5	55,7	59,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
szellemi foglalkozású	40,2	46,3	54,5	40,3
nem szellemi foglalkozású	59,8	53,7	45,5	59,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

* Szellemi foglalkozás FEOR ill. ISCO 1-3, nem szellemi foglalkozás FEOR ill. ISCO 4-9
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Iskolai végzettség szerint – mint ezt az 5. táblázat mutatja – magas a migránsok, különösen a harmadik országból származók között a felsőfokú végzettségűek aránya. A foglalkoztatottakra szűkítve a vizsgálódást az arányok még markánsabbak lesznek, különösen magasra ugrik a harmadik ország migránsai körében a felsőfokú végzettségűek aránya, mindkét migráns definíció szerint.

5. táblázat: A hazai és a migráns népesség iskolázottság szerint* a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
felsőfokú végzettségű	16,1	19,4	34,7	16,2
nem felsőfokú végzettségű	83,9	80,6	65,3	83,8
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
felsőfokú végzettségű	15,9	24,7	36,7	16,2
nem felsőfokú végzettségű	84,1	75,3	63,3	83,8
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

* Felsőfokú végzettségű: ISCED 5 és 6 kategória, nem felsőfokú végzettségű ISCED 1-4
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

6. táblázat: A foglalkoztatott hazai és migráns népesség iskolázottság szerint* a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
felsőfokú végzettségű	21,4	22,0	43,6	21,4
nem felsőfokú végzettségű	78,6	78,0	56,4	78,6
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
felsőfokú végzettségű	21,2	29,5	46,9	21,4
nem felsőfokú végzettségű	78,8	70,5	53,1	78,6
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

*Felsőfokú végzettségű: ISCED 5 és 6 kategória, nem felsőfokú végzettségű ISCED 1-4
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Ezt követően kezdhethetünk az indikátoralkotáshoz, leszűkítve a vizsgálatot a felsőfokú végzettségűekre. Mint láttuk, az ő arányuk a harmadik országok migránsai körében magas volt. A 7. táblázat a születési hely országa szerinti csoportot vizsgálja. Látjuk, hogy a hazai népességben 7,2 százalék azoknak a felsőfokú végzettségűeknek az aránya, akik nem szellemi foglalkozásokat végeznek, az EU-országokban születettek között az arány alacsonyabb, alig 6 százalék, míg a harmadik országokban születettek között az arány magas, a 2007–2012 első negyedéves időszak átlagában meghaladja a 17 százalékot. Az indikátort úgy értelmeztük, a pilot kutatás eljárását követve, hogy a hazai népességhez mért eltérést tekintjük a viszonyítás alapjának, így az indikátor könnyen számítható, ezt a táblázat utolsó két oszlopában láthatjuk: ezekben az EU valamelyik országában, illetve harmadik országban születettek túlképzettségének az átlagtól eltérő arányát látjuk. A táblázatban az így definiált indikátor szerint a harmadik országban született migránsok nagyon jelentős túlképzettségét látjuk.

Hasonló eljárással számítottunk indikátort az állampolgárság alapján definiált migránsok túlképzettségének a vizsgálatára. Ezt az 8. táblázat mutatja. Itt még nagyobb a „túlképzettségi eltérés”. Az EU-országok polgárainak lényegében megegyezik a helyzete a hazaiakéval, a túlképzettség mértéke 7,5 százalék körüli. A harmadik országok állampolgárainak a helyzete nagyon kedvezőtlennek tűnik. Az adatok jól mutatják, hogy az itt élő harmadik országbeli külföldi állampolgárok közül hozzávetőleg minden negyedik túlképzett, így az indikátor értéke nagyon magas, 21,5 százalék, messze meghaladva a születési hely szerint definiált migránsok esetében látott kedvezőtlen arányt.

7. táblázat: Felsőfokú végzettségűek megoszlása a foglalkozási kategóriák és a születési hely szerint*

foglalkozás kategória**	születési hely országa			indikátor: eltérés a hazai aránytól (százalékpont)	
	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	EU-tagországok	Nem EU-tagországok
nem szellemi foglalkozást végző felsőfokú végzettségű	7,2%	5,9%	17,2%	-1,3	10
szellemi foglalkozás	92,8%	94,1%	82,8%		
N (elemszám)			2859		

* ISCED kategória alapján a 5-6 foglalkoztatási csoport

** FEOR alapján számítva FEOR 1 jegy 1-3 szellemi, 4-9 nem szellemi foglalkozások

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

8. táblázat Felsőfokú végzettségűek megoszlása, a foglalkozási kategóriák és a születési hely szerint*

foglalkozás kategória**	állampolgárság			indikátor: eltérés a hazai aránytól (százalékpont)	
	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	EU-tagországbeliek	Nem EU-tagországbeliek
nem szellemi foglalkozást végző felsőfokú végzettségű	7,2%	7,4%	28,7%	0,2	21,5
szellemi foglalkozás	92,8%	92,6%	71,3%		
N (elemszám)			1927		

* ISCED kategória alapján a 5-6 foglalkoztatási csoport

** FEOR alapján számítva FEOR 1 jegy 1-3 szellemi, 4-9 nem szellemi foglalkozások

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

A külföldiek kedvezőtlen helyzete, erőteljes túlképzettsége az integráltság hiányának is tekinthető. A két utóbbi táblázatban azt a halmozott elemszámot tüntettük fel, ami a vizsgált panelidőszakra adódott és ez is nagyon alacsonynak látszik további dimenziók bontására. Ezért a két adatforrás alapján nem lehet tovább részletezve számolni a túlképzettséget, meg kell elégednünk a kapott és nagyon kedvezőtlen arányok azonosításával.

A továbbiakban az elmúlt években a bevándorlók körében végzett survey vizsgálatok munkaerő-piaci kapcsolódású adatait vizsgáljuk a túlképzettséget mérő indikátoralkotás lehetősége szempontjából. Ezek segítségével arra teszünk kísérletet, hogy

valamilyen egységes szempontrendszer és módszertan alapján kiegészítsük a korábbi általános, a teljes magyar és migráns népességre vonatkozó képet, és részleteiben is bemutassuk a harmadik országbeli bevándorlók magyarországi integrációját.

Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR–Budapest Alapítvány 2009-ben végzett, *Bevándorlók Magyarországon* elnevezésű kutatását használjuk az indikátor vizsgálatához, a survey részletes leírása Örkény–Székelyi (2010) tanulmányában megtalálható. A survey tartalmaz megfelelő kérdést a migránsok túlképzettségének leírására, viszont kizárólag harmadik országból származó migránsokra vonatkozó adatokat tartalmaz, így indikátorként nem mérhető a teljes népességhez (azaz nincsen kontrollcsoport), és azt sem feltételezhetjük, hogy a megkérdezett sokaság reprezentálja a hazánkban élő migráns népesség egészét: hat bevándorló csoport egyenként mintegy 200 fős mintáját hólabda módszerrel érték el a survey készítői, a teljes mintanagyság 1244 fő volt. A kezdőpontok kiválasztásához a bevándorlókkal kapcsolatos statisztikák nyújtottak alapot, és a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével történt a minta súlyozása (kor, nem, foglalkozás), ennek alapján az adatokat összehasonlításra alkalmas forrásnak tekinthetjük. A minta korosztályok, illetve nemek szerinti megoszlása kiegyensúlyozott mintanagyságot tükröz, de összességében bizonytalan mértékben jellemzi az adott migráns népességet, azt csak nagyobb mintán vizsgálhatjuk.

A survey jól körülhatárolható csoportokat vizsgált, a következőket: határon túli magyarok (a minta szerint mindannyian kárpátaljaiak), ukránok, kínaiak, vietnamiak, törökök illetve arabok voltak.

A migránsok képzettségét és foglalkozását összevető, a túlképzés eltéréseinek mérésére alkalmas mutatókat keresünk. A survey keretében az 54. kérdés vonatkozik a foglalkozásra (szellemi foglalkozásoknak tekintettük a 20–24 és 52–55 válaszokat). Az iskolai végzettséget négy kategória szerint adja meg, a felsőfokú végzettség a válaszok alapján értelmezhető.

A megoszlásokat iskolai végzettségek szerint a 9. táblázat mutatja. Azt látjuk, hogy a migráns csoport átlagosan kicsit nagyobb fele volt felsőfokú végzettségű, a kínaiak és a törökök között volt alacsonyabb az arány, az arab és az ukrán csoport különösen kvalifikáltak tűnik.

9. táblázat: A migráns csoportok megoszlása* iskolai végzettség szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
legfeljebb alapfok	3	1	8	2	6	1	3
szakmunkásképző	5	6	10	6	6	2	6
középfok	47	27	47	40	53	19	39
felsőfok	45	66	35	52	35	78	52
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	207	191	170	192	215	194	1169

* Csak az érvényes válaszokra számított megoszlás

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A teljes állásban, rendszeres munkát végző migráns csoportokra szűkítve a vizsgálatot a 10. táblázat mutatja az iskolázottság szerinti arányokat. Nem változik jelentősen az országok közti arány, valamelyest emelkedik az iskolázottak aránya a foglalkoztatottak között. A túlképzettség indikátorokat vizsgálva elegendőnek tűnik a stabil állásban lévők körében vizsgálni a túlképzettséget, az egyéb (alkalmi, bizonytalanabb) munkák esetében az arány felehetően nagyon kedvezőtlen lenne.

10. táblázat: A (teljes állásban) foglalkoztatott migráns csoportok megoszlása iskolai végzettség szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
legfeljebb alapfok	2	1	9	2	9	3	4
szakmunkásképző	6	5	11	8	10	3	7
középfok	41	17	36	36	39	17	32
felsőfok	50	71	34	51	39	68	52
NT/NV	1	6	10	4	4	9	5
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	144	139	125	152	113	76	749

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A migráns csoportok foglalkozásuk jellege szerinti arányát vizsgálva azt látjuk, hogy szellemi foglalkozásokat viszonylag alacsony arányban töltenek be migránsok; a határon túli magyarok, az ukránok és az arabok között magasabb, a többi csoport esetében alacsony a szellemi munkát végzők aránya.

11. táblázat: A migráns csoportok megoszlása foglalkozásuk jellege szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
szellemi foglalkozású	38	45	11	6	12	39	25
nem szellemi foglalkozású	62	55	89	94	88	61	75
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	164	157	142	156	115	97	831

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Végül az indikátorszámítás eredményeit a 12. táblázat mutatja, összesítve a foglalkozásokról és az iskolai végzettség szerinti arányokról eddig látottakat. A túlképzettségi indikátort a pilot survey alapján használt eljárást követve alakítottuk ki a survey adatai alapján. A felsőfokú végzettségűek közül a nem szellemi munkát végzők arányát tekintjük a túlképzettségi aránynak, az indikátor pedig a csoportátlagtól való eltérés. Így annyit tudunk mondani az indikátor segítségével, hogy a vizsgálatba vont hat migráns csoport – feltételezve, hogy foglalkoztatottságukat a minta megfelelően reprezentálja – képes bemutatni mekkora az indikátorral mért eltérés. Azt látjuk, hogy a Magyarországon élő harmadik országbeli migránsok között általában magas a túlképzettség, a hat csoport átlagában 60 százalék azoknak a felsőfokú végzettségűeknek az aránya, akik nem dolgoznak képzettségüknek megfelelően legalább szellemi munkakörben. A vizsgált migráns csoportok között is különösen magas a kínai, a vietnami és török csoportokban a túlképzettek aránya. A határon túli magyaroknál és az ukránoknál az arány sokkal kedvezőbb. Az indikátor, látjuk, hogy többet nem tud mérni, de az egyes csoportok egymáshoz viszonyított arányát és a számottevő eltéréseket jól láthatjuk.

12. táblázat: A túlképzettség indikátora migráns csoportok szerint: a felsőfokú végzettségűek között a szellemi és nem szellemi foglalkozásuk százalékos aránya, valamint a migráns csoportok együttes értékétől való százalékpontos eltérés

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
szellemi foglalkozású	60	56	11	11	20	50	40
nem szellemi foglalkozású	40	44	89	89	80	50	60
indikátor: átlagtól való eltérés	- 20	- 16	29	29	20	- 10	

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Az eredmények értelmezéséhez egy záró megjegyzés kívánkozik. A minta kialakítása mellett a kérdőív kérdései is korlátot szabnak az indikátor pontosabb értelmezésének. A szellemi foglalkozások elkülönítését szolgáló kérdésben a vállalkozókat nem tekintettük szellemi foglalkozásúaknak. Amennyiben ezt a finomítást is elvégeznénk, lényegesen alacsonyabbnak adódna a túlképzettségi arány és a csoportok egymáshoz való viszonya is módosulna. Szakértői becslést igényel, hogy az eljárás során helyes lenne-e a vállalkozások vezetőit a szellemi foglalkozást végzők között feltüntetni.

A továbbiakban egy másik survey adatfelvétel, a szintén az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest alapítvány által végzett *Immigrant Citizens Survey* adatait vizsgáljuk. A nemzetközi összehasonlító kutatás magyarországi adatfelvétele egyes mintavétellel készült, az 1200 fős minta olyan Budapesten élő, 15 évesnél idősebb harmadik országból származó migránsokat tartalmaz, akik nem Magyarországon és nem is magyar állampolgároként születtek.

A minta elemzéséhez a munkaerő-piaci elemzés során megalkotott állampolgárságuk szerint összevont csoportokat használunk, a csoportok: kínai, vietnami, szerb, ukrán, török valamint a fejlett országok (USA, Japán, Kanada, Izrael, Dél-Korea) és az arab és egyéb országok együtt. A minta nem zárta ki azokat, akik idővel állampolgárok lettek. Ebben az esetben a mintánkat korrigálni kell, hiszen a magyar állampolgárok nem harmadik ország polgárai, azaz nem tartoznak a jelenlegi tanulmány által vizsgált célcsoportba. A felvétel 38 százaléka, zömében ukrán és szerb állampolgársággal született határon túli magyar tartozik ebbe a csoportba, így őket az indikátorképzéskor külön csoportként kell kezelni, vagy ki kell hagyni a vizsgálatból. Utóbbi esetben a mintánk alig 750 főre szűkül.

A túlképzettség vizsgálata szempontjából használható 48. kérdés ISCED kategóriák szerint a hazai illetve a másutt, a migráns otthonában vagy más országban szerzett iskolai végzettségre vonatkozik, nem tartalmaz azonban a foglalkozásra olyan specifikációt, amiből azonosítani tudjuk, melyik foglalkozás felel meg a FEOR vagy ISCO kategóriák szerint a szellemi és nem szellemi foglalkozásoknak. A 43. kérdés kvalitatív módon vizsgálja a migránsok túlképzettségét. Arra kérdez, hogy a migráns munkájában mennyire tudta hasznosítani a képességeit, illetve a tanulmányai során megszerzett tudását.

A megkérdezettek választhattak, hogy érzik, munkájukban (1) mind a képességeiket, mind a tanulmányai során megszerzett tudást hasznosítják; (2) a munka a képességeiknek megfelelő, de a tanulmányai során megszerzett tudást nem hasznosítja, és (3) a munkában sem a képességeiket, sem a tanulmányaik során megszerzett tudást nem hasznosítják. Ennek alapján a két utolsó válasz esetén egyértelműen azt mondhatjuk, hogy a migráns túlképzett.

A survey vizsgálatból leszűrhető, túlképzettségre vonatkozó ismereteket összegezi a 13. táblázat. A csoportok között jelentős az eltérés, a felsőfokú végzettségűek aránya alacsony a vizsgált török csoportban, és magas a fejlett országokból érkezők

között, de számottevő (40–60 százalék) a többi csoportban is. Az arányok a teljes migráns populációra vonatkoznak, így a diákok aránya torzíthatja az arányokat. Amelyik csoportban a felsőfokú nappali tagozatos diákok aránya magas, ott ez – értelemszerűen – csökkenti a teljes minta iskolázottsági szintjét.⁶

13. táblázat: A migráns népesség állampolgársági csoportjai iskolai végzettség szerint az indikátorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalék

állampolgársági csoportok	kevesebb mint felsőfok	felsőfokú végzettségű	együtt	N (fő)
magyar állampolgárságot kapott	44	56	100	460
kínai	43	57	100	165
vietnami	39	61	100	93
szerb	59	41	100	76
ukrán	60	40	100	55
török	87	13	100	38
fejlett országok	26	74	100	108
arab & egyéb	55	45	100	206
összesen	47	53	100	1201

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A továbbiakban a túlképzésre vonatkozó változókat egyesítve az aktivitásra vonatkozó kvalitatív kérdést vizsgáljuk, iskolai végzettségek szintje szerint. Ebből a számításból alkotható túlképzettségi arány és indikátor. Ez kiszűri a minta szerkezetének az aktivitásból fakadó eltéréseit. A kérdés alapján három migráns kategóriát alkothatunk.

- Nem túlképzettek: szakismeretüknek és iskolai végzettségüknek is megfelel a végzett munka;
- részlegesen túlképzettek: szakismeretüknek megfelel a végzett munka, de iskolai végzettségüknek nem;
- túlképzettek: sem a szakismeretüket, sem az iskolai végzettségüket nem használja ki a végzett munka.

⁶ Hárs Ágnes jelen kötetben szereplő másik tanulmánya közöl adatot az adott csoportokban a diákok arányára (66. oldal). Eszerint a török csoportban különösen magas volt a diákok aránya, ez magyarázhatja az átlagtól jelentősen elmaradó iskolázottsági szintet.

A 14. táblázatban látható, hogy a teljes mintában 21 százalék volt részlegesen, 17 százalék teljesen túlképzett. Az ukrán és a török minta az alacsony elemszám miatt értelmezhetetlen. Az ázsiai – kínai és vietnami – migránsok között magas a teljesen túlképzettek aránya, részlegesen túlképzettnek érzi magát a vietnamiak egy további része és a fejlett országok polgárainak bizonyos hányada.

14. táblázat: A migráns népesség állampolgársági csoportjai túlképzettség szerint az indikatorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalék

	nem túlképzettek	részlegesen túlképzettek	teljesen túlképzettek	túlképzett együtt	n.v.	összesen	N (fő)
magyar	74	17	6	22	3	100	139
kínai	18	20	40	60	22	100	45
vietnami	6	44	38	82	12	100	34
szerb	89	5	6	11	0	100	18
ukrán	-	-	-	-	-	-	(5)
török	-	-	-	-	-	-	(3)
fejlett országok	52	38	10	48	0	100	50
arab & egyéb	58	12	27	39	3	100	59
együtt	56	21	17	38	6	100	353

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A 15. táblázatban azt látjuk, hogy a felsőfokú végzettségű vietnamiak érzik nagyon túlképzettnek magukat, de a kínai és a fejlett országok migránsai is túlképzettek. Az átlagnál lényegesen jobb helyzetben az állampolgárságot kapott határon túli magyarok vannak, s még inkább a szerb állampolgárságúak. Az eredmény, az előző surveyben kapott bizonytalan eredményekkel összevetve azt sugallja, hogy nem volt hibás túlképzettnek tekinteni a vállalkozókat, esetükben a teljes vagy legalábbis a részleges túlképzettség érzékelhető, de az eredmény csoportonként eltér, és bizonyos csoportokra nem értelmezhető, tehát további finomításra van szükség.

15. táblázat: Túlképzettségi indikátorok az indikátorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalékpont

	részleges túlképzettség indikátora	teljes túlképzettség indikátora	összes (részleges és teljes) túlképzettség indikátora
magyar	- 4	- 11	- 16
kínai	- 1	23	22
vietnami	23	21	44
szerb	- 16	- 11	- 27
fejlett ok.	17	- 7	10
arab & egyéb	- 9	10	1

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

Összegzés

A tanulmány kísérletet tett különböző adatforrások alapján a harmadik országból származó migránsok túlképzettségének a mérésére a magyar munkaerőpiacon. Az elemzéshez az EU-ajánlásokat és a zaragozai kezdeményezést követően készített indikátorokat vettük alapul, az elkészített pilot tanulmány eljárását követtük.

A vizsgálódáshoz három egymást kiegészítő adatforrást használtunk, a magyar munkaerő-felmérést és két survey adatforrást.

Az EU által az EU MEF adatain számított indikátorok a pilot tanulmányban az alacsony elemszám miatt gondot okoztak, ezt a gondot, a munkaerő-felmérésben nem mérhető arányokat összevont panel adatokkal sikeresen számíthatóvá tettük. Így néhány egyszerű és jól mérhető indikátort alkottunk. A munkaerő-felmérés adatait a születési hely és az állampolgárság szerint is jól mérhetővé tudtuk tenni.

A korábbi survey vizsgálatok adatai alapján a harmadik országokból származó migránsok egyes csoportjait csak egymással összevetve tudtuk vizsgálni. A harmadik országok migránsainak a túlképzettsége a survey vizsgálatok mintáit vizsgálva is jól mérhető összefüggéseket mutatott.

A survey vizsgálatok arra adtak lehetőséget, hogy etnikai csoportok szerint eltérő helyzetet, túlképzettséget azonosítsunk. Az etnikai niche-ek sajátosságainak és a vállalkozásokban dolgozó migránsok magas arányának ismeretében bizonytalan volt annak megállapítása, hogy a vállalkozók mikor tekinthetők felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásúaknak, s mikor túlképzettnek. A két survey áttekintése alapján lehetőségünk volt egyrészt formális adatokat vizsgálni, másrészt önbevallással tesztelni a túlképzettség érzetét és tényét. Az eredmények arra utalnak, hogy a felső-

fokú végzettségű vállalkozók inkább túlképzettek. A válasz további vizsgálatokkal és szakértői értékeléssel pontosítható.

Az indikátorokat nemek és korcsoportok szerint nem tudtuk bontani, az alacsony elemszámok csak a teljes csoport indikátorszámítására adnak módot. Összeségében mégis azt mondhatjuk, hogy a kísérlet sikeres volt. Különösen fontosnak tekinthető a határon túli magyarok és a többi migráns csoportok helyzeteltérésének kimutatása. Emellett a vállalkozásokban koncentrálódó migránsok szerepére⁷ és a túlképzettségüknek a vizsgálatára vonatkozó következtetések is előremutatóak, ráirányítva a figyelmet a további elemzések szükségességére.

Irodalom

European Union (2010): *European Ministerial Conference on Integration*. Zaragoza, 15–16 April 2010.

Forrás: http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_13055_519941744.pdf

Hárs Ágnes (2012): *A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években – Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján*. Műhelytanulmányok T15, MTA KRTK KTI, Budapest.

Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.

European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 49–96.

⁷ Ezzel részletesen foglalkozik Várhalmi Zoltán tanulmánya a kötet 89–100. oldalán.